

A PARLAMENTI VÁLASZTÓI JOG TERJEDELME A NAGYOBB EURÓPAI ÁLLAMOKBAN.*

— MÁSODIK ÉS UTOLSÓ KÖZLEMÉNY. —

Angolország.¹

A XVIII. század közepén, a meddig a mai választói jog fejlődése visszanyúlik, az angol alsóház, mint eredetileg, még a helyi kötelékek, a grófságok és a városok képviselőiből áll; a választói jog a földbirtokon nyugszik, ennek tartozéka; a közhatalom pedig ez alapokon, — a városokban a korrumpált községtanácsok megvásárlásával — az 1688-iki forradalom után korlátlan uralomra jutott nagybirtokos nemesség és társadalmi függeléke kezében van. *A képviselők megoszlása* a grófságok és a városok közt nagyon egyenlőtlen; a grófságok a városokkal szemben egyáltalán rosszul vannak képviselve, az utóbbiak közül pedig a kicsinyeknek és jelentékteleneknek van képviselőjük (ezek könnyebb megvásárlása révén vélték előbb a Stuartok, utóbb a nagybirtokos nemesség érdekeiket a parlamentben biztosíthatni), míg az újabban hatalmassá fejlődött ipari és kereskedelmi helyeknek nincs. *A választói jog kellékei:* *a)* a grófságban: a grófság területén való lakás és 40 sh. évi hozadékú szabad földbirtok (freehold); *b)* a városokban különbözőek, így a községtanácsi tagság, községi teherviselés, önálló háztartás stb. *A választás közvetlen. A szavazás nyílt.*

Ez volt a helyzet, midőn 1769-ben a parlamenti reformmozgalom széles alapokon, a sajtó, gyűlések és egyletek útján megindult. Előidézői ezen mozgalomnak egyfelől a földbirtokos

* Az első közlemény 301. lapján alulról a 9—11. sorban valamint — férje* helyébe »özvegyek és elvált asszonyok adója egy fiú, unoka, vő, vagy unoka férje javára számítható* teendő.

¹ G. Meyer id. m. 3—38, 345—398. Concha Gy.: Újkori alkotmányok II. k. 278—295. Budapest 1888. J. Hatschek: *Englisches Staatsrecht*. I. k. 250—263. 1. Tübingen 1905. J. Redlich: *Englische Lokalverwaltung* 53—105 és 209—225. L. Leipzig 1901. *Statesman's Yearbook* 1904. 14.

nemességnek a választók és magának a parlamentnek teljes korrumpálásával üzőtt rideg osztálypolitikája, másfelől a század folyamán hatalmas lendületet vett ipar és kereskedelem nyomában mind erősbödő középosztálynak törekvése a közhatalom gyakorlására, első sorban a parlamenti működésre való befolyásra; de támogatói a felvilágosodás irodalmának az emberek természetes jogairól, egyenlőségéről való eszméi is. A reformtörekvések elsősorban a képviseletnek a területi köteléki (grófsági, városi) alapról az állampolgársági alapra áthelyezésére és a választókerületeknek a lakosság száma arányában való megalakítására irányultak, másodsorban pedig a választói jog kiterjesztésére; az utóbbira nézve az általános választói jognak is voltak hívei,¹ sőt ilyen értelmű indítvány a parlament elé is került. De a reformokból egyelőre nem lett semmi; a francia forradalom eseményei elriasztólag hatottak és a reformot csaknem fél-századdal elodázták. Eszméjét az irodalom (Bentham) és a munkásosztály (Cobbett) tartották ébren. A parlamentben a reform a XIX. század 20-as éveinek elején kerül ismét szóba, de csak újabb tíz éves küzdelem után, melynek Lord Eussel a vezéralakja, válik valósággá, nem kis részben a francia júliusi forradalom hatása alatt. Bár a reform kivívásában a munkásosztály is részt vett, a küzdelem gyümölcseit csak a középosztály és ennek is csak a vagyonosabb része élvezte, mely a reformaek által hozzákapcsoltatott az uralkodó földbirtokos osztályhoz, majd utóbb vele teljesen egybe is olvadt. Az 1832-iki reform act rendelkezései a következők: A *képviselők* olyképp *osztatnak meg*, hogy 88 kis város képviselőküldési joga részben elvételik, részben redukáltatik és az így felszabadult helyeket a grófságok és az eddig képviselettel nem bíró városok nyerik. A választói jog terjedelme végeredményében nem igen bővült, mert a grófságokban a választói jognak más birtoknemekre való kiterjesztését ellensúlyozta a szabad birtokon (freehold) nyugvó választói jognak korlátozása; a városokban pedig a szerzett jogok fentartásával egységesen megállapított választói minősítés szintén nem igen emelte a választók számát, úgy hogy a reform után is a 24.392,000 lakosból csak 813,210 (3,33 %) volt választó. *A választói jog kellékei*: az állampolgár-

¹ Megjegyezzük, hogy az általános választói jog eszméje már egyszer kísértett Angliában, Cromwell idejében. A hadsereg által a parlamentnek előterjesztett alkotmánytervezetnek a tisztek tanácsában való tárgyalásánál voltak hívei, de az indítvány elvetetett.

ság, a férfinem és az önállóság általános kellékein kívül *a)* a grófságban: 1. 40 shilling évi hozadékú szabad földbirtok (freehold), ha öröklött vagy ha a jogosult jóhiszemű birtokában van, vagy ha házasság, végintézkedés, egyházi javadalom vagy hivatal alapján szereztetett; egyéb szabad birtok 10 £ évi hozadékkal; vagy 2. 10 £ évi hozadékú parasztbirtok (copyhold), vagy 3. haszonbéresbirtok (leasehold) 60 évre és 10 £ évi hozadékkal, vagy 20 évre, illetőleg fölmondásra és 50 £ évi hozadékkal; de a választói névjegyzékbe való felvétel s így a választói jog gyakorlásainak feltétele a szabadföldbirtokúaknál és parasztbirtokúaknál 6 hónapi, a haszonbéresbirtokúaknál pedig egy évi birtoklás; *b)* a városban: 10 £ évi hozadékú ingatlan tulajdona vagy birtoka (occupation) és az ezt terhelő szegényadó lerovása. *A választás közvetlen. A szavazás nyílt.* Ezen, Angliára szóló rendelkezésekkel lényegileg megegyeznek a Skócziára és Irlandra szólók.

Az 1832-iki választási reform jelentőségére nézve a közvélemény kétfelé oszlott; míg ugyanis a választói jog birtokában levő osztályok és magának a reformnak megalkotói is, mint azt Lord Russel ismételve kijelentette, a reformot véglegesen befejezettnek tekintették, addig a kispolgárság, de még inkább a munkásosztály csak az első lépésnek tartotta a választói jognak a nemzet legszélesebb rétegeire való kiterjesztése felé. Néhány évvel a reformact meghozatala után találunk is már ilyen indítványt a parlament előtt, de sikere nem volt; több mint egy évtizeden át azután nem is került itt már szóba. A választói jog továbbkiterjesztésének eszméje azonban élt, különösen a munkásosztályban; a chartisták az általános választói jogot és a titkos szavazást követelik; majd élesztőleg hat a francia februári forradalom és az amerikai demokrata intézmények megismerése és mint az első reformtörekvésnek Benthamben, úgy a mostaninak is megvolt a maga theoretikusa Millben. A parlamentbe a reformkérdés az 50-es évek elején jut be ismét; 1851-től kezdve nemcsak a liberális oldalról, hanem konzervatív részről is számos törvényjavaslatot nyújtanak be, melyek a választói kerületek újabb arányosításán kívül valamennyien a választói jognak több kevesebb kiterjesztését tervezik, de elmúlik még 15 év, míg e tervek egyike valósággá lesi.

Az 18 6 7-i u. n. m á s o d i k r e f o r m a c t külsőleg Disraeli sakkhúzásának tetszik, melylyel a konzervatív párt részére a népszerűséget kívánta biztosítani, a valóságban azonban

az uralkodó osztályoknak az alsóbb osztályokkal, különösen a már hatalmasan szervezett munkásosztálylyal való opportunus egyezsége. Rendelkezései: *A választókerületek* némi arányosítását eszközli. — *A választói jog kellékeit* olykép módosítja, hogy *a)* a grófságban: 1. úgy a szabad földbirtok (freehold) mint a parasztbirtok (copyhold) és haszon béresbirtok (leasehold), 10 £-es censusát leszállítja 5 £-ra; 2. választói jogot ad a 12 £ évi adóköteles hozadékú ingatlan tulajdonosainak vagy birtokosainak (occupiers), ha 12 hónap óta birtokban vannak (ez a rendszer azelőtt csak a városokban volt meg); *b)* a városban: választói jogot ad: 1. a lakóház vagy lakóházrész birtokosának (tulajdonos vagy bérlő, inhabitant occupier), ha 12 hónap óta birtokban van, annak alapján szegényadóval megrovatott s ezt megfizette, (household franchise); bizonyos körülmények között pedig (a szegényügyi hatósággal vagy a bérlővel való megegyezés esetén) a háztulajdonos által fizetett szegényadó is a bérlőnek számítatik be (compounding); 2. lakások birtokosainak (lodgers), kik nem házat, hanem lakást, melynek bútorzatlanul évi 10 £ a bére, 12 hónapon át laknak (lodger franchise). — *A választás közvetlen.* — *A szavazás nyílt,* de a törvény tárgyalásánál már nagyon vitatott a titkos szavazás, mely 1872-ben külön törvénnyel be is hozatott. A titkos szavazás kérdése a 30-as évek óta volt napirenden, az 1867-ki törvény tárgyalásánál hosszasan volt róla szó, de csak most fogadta el a parlament akarata ellenére a közvélemény nyomása alatt. — Hasonló törvény alkotott Skóciára. Irlandra nézve is kiterjesztetett a választói jog de a household franchise ekkor itt nem alkalmaztatott (az 1884-ki reform hozta be). — A második reformtörvény előtt 1866-ban az ország 29.321,288 lakosa közül 1.308,097 (4,46%), utána 1869-ben 31.845,379 lakosa közül 2.400,584 (7,54) volt választó.

Az 1867-ki törvénnyel azonban csak rövid néhány évig tartó szünet állott be a reformtörekvésekben. Nemsokára s mind nagyobb súlylyal jelentkeztek a választói jog követelésével a nemzet azon rétegei, melyeket az 1867-ki reform mellőzött: a vidéki kispolgárság és a földművelő munkásosztály. A mostani reformtörekvések nem is annyira a választói jognak a második reformact rendelkezésein túlmenő kiterjesztésére irányultak, mint inkább a városi választói minősítésnek (household- és lodger-franchise) a grófságokra való alkalmazására; ezenkívül ezt a mozgalmat is kísérte, mint az előbbieket, a választókerü-

letek további arányosítására való törekvés. A parlamentben a kérdés már a 70-es évek közepén került napirendre, de még 10 év telt el, míg Gladstone minisztériuma, részben külpolitikai balsikereinek leplezésére, a reformot keresztülvitte és pedig előbb (1884-ben) külön a választói jog reformját és közvetlenül utána (1885-ben) külön, bár junktim alapján a választókerületek arányosítását. Az 1884-ki u. n. harmadik reform-act a választói jogot olyképp fejlesztette tovább, hogy az eddigi városi választói minősítést kiterjesztette a grófságokra és ezenkívül még azoknak adott választói jogot, kik közhivatalból vagy magánalkalmazásból kifolyólag szolgálati lakással bírnak. A választók száma ezen reform után 5.669,128-ra (a 34.877,399 lakosnak 16,25%-ára) emelkedett. Az 1884. év óta a választói jog terjedelmén további változás nem esett. A három reformáció — sok részletet, számos más törvényt tartalmaz — alapul választói jog közel áll ugyan az általános választói joghoz (minden külön lakással bírónak van választói joga), de azon eredeti jogi természetét, hogy az ingatlanbirtok tartozékának tekintendő, a mai napig megtartotta.

Végeredményben Angliában a választói jog terjedelme és alakja ma a következő: A választókerületekre vonatkozó 1885-ki törvény végre elhagyva a régi alapokon való foltozgatást, a képviselőket a népesség száma arányában osztja meg és pedig úgy, hogy 50—54 ezer lélekre essék egy képviselő, persze ma már megint nagy különbségek vannak a választókerületek népességei közt; ezenkívül, ellentétben az eddigi rendszerrel, melynél egy helyről több képviselő is küldetett, elvül állította — néhány kivétel megmaradt ugyan — hogy a választókerületek úgy alakítandók, hogy mindegyik csak egy képviselőt küldjön (single seat system). — *Aválasztói jog kellékei*: I. 1. az állampolgárság; 2. a férfinem; 3. a 21 éves kor. II. a) A grófságokban: 1. 40 sh. évi tiszta hozadékú szabad földbirtok (freehold), ha öröklött, vagy az illetőnek jóhiszemű birtokában van, vagy ha házasság, végintézkedés, egyházi javadalom vagy hivatal alapján szerzetett; egyéb szabad földbirtok, parasztbirtok (copyhold) és haszonbéresbirtok (leasehold) ha a haszonbérlet 60 évre szól, 5 £ évi tiszta hozadékkal; a 20 évre, illetőleg fölmondásig bírt haszonbéresbirtok 50 £ évi tiszta hozadékkal. (*Owner franchise*). — Vagy 2. 10 £ évi tiszta hozadékú ingatlan tulajdona vagy birtoka (occupation), ha már 12 hónap óta az illető és a szegényadó utána

lerovatott. (*Occupation franchise*). — Vagy 3. valamely lakóház vagy részének lakásul bírása, feltéve, hogy a lakóház, illetőleg lakás már 12 hónap óta birtokoltatott és a szegényadó utána megfizettetett; de a szegényadót, ha a szegényfelügyelő és a tulajdonos közt ilyen megegyezés jött létre, vagy a szegényügyi hatóság azt általában úgy megállapította, a tulajdonos is fizetheti (*compounding*), a ki persze az adót a bérbe beszámítja. (*Household franchise*). — Vagy 4. hivatalból vagy alkalmazásból kifolyólag lakásul bírt ház vagy házrész önálló háztartással (a munkaadónak nem szabad egyidejűleg a házban lakni) (*Service franchise*). — Vagy 5. 10 £ évi bérértékű lakás bérlete, ha már 12 hónap óta tart (*Lodger franchise*). Lodger-ek a háztulajdonossal egy házban élő lakók; householder-ek, inhabitant occupier-k, kik nem laknak együtt a ház tulajdonosával.

b) A városokban az owner franchise kivételével (az önálló grófságokat [county borough] képező városokban azonban a 40 sh. évi hozadékú freehold ad választói jogot) a grófságokra nézve megállapított kellékek érvényesek, csak az occupation franchise módosul annyiban, hogy a várostól 7 mértföldnyi sugarú körön belül 6 hónapi lakást feltételez. — Ezen, Angliára vonatkozó rendelkezésektől nem sokban különböznek a Skóciára és Irlandra vonatkozók. — Külön választói joguk van még egyetemeknek, melyeknek már I. Jakab óta van parlamenti képviselőjük. — *Kizárják a választói jogot*: 1. a megelőző évben közsegélyben való részesedés (az orvosi és gyógyszersegély kivételével), 2. bizonyos bűncselekményekért elítéltség, 3. a felsőházi tagság, 4. a választást vezető tisztség (ilyen tisztet betöltők csak szavazategyenlőség esetén szavaznak), 5. elmebetegség. — A választói jog terjedelmével kapcsolatos egy sajátossága van az angol jognak: a gyakori *többszavazatok*. Így ha valakinek a grófságban és ugyanazon grófságba eső, de külön választókerületet képező városban különböző választói minősítést nyújtó birtoka van, vagy a grófság különböző választókerületeiben vannak minősítő birtokai, ezek mindegyike után gyakorolhatja a választói jogot. Régebben még kiterjedtebb volt a többszavazatok lehetősége, de azért ma is van elég jogosultsága az egy ember — egy szavazat jelszónak, mert a többszavazatok még mindig 11%-át teszik ki az összes leadott szavazatoknak. — *A választás közvetlen; a szavazás* (1872 óta) *titkos* és újabban szavazókerületenként történik olyképp, hogy a szavazás helye 4 mértföldnél távolabb nem lehet a választó lakhelyétől.

A választói jogra vonatkozó *utolsó* —1903. évi— *adatok*: a 41.458,721 lakosból (utolsó népszámlálási adat) 6.987,660 (16,85%) volt választó és pedig 4.149,815 grófsági (558,670 owner fr., 3.546,149 occupation, household és service fr., 44,996 lodger fr.) és 2.795,094 városi (2.629,372 occupation fr., 107,735 lodger fr., 57,987 freeholder stb.), végre 42,751 egyetemi választó; szavazott (1895-ben) 3.858,923 választó; a képviselők száma 670; egy képviselőre esett 61.878 lakos és 10.429 választó.

*Németország.*¹

A német államokban 1848-ig általában rendi képviselő volt, mely rendszeren a lovagi rend (földbirtokos nemesség), a városok és a lovagi rendhez nem tartozó földbirtokosok (földművesek), néhol még a papság és az iparosok és kereskedők rendjének képviselőiből állott. A lovagok közvetlenül, a második két rend közvetve, némely államban még kétszeres közvetítéssel is választottak. A szavazás túlnyomóan titkos volt és többnyire községenként történt.

A) A német birodalom.

A német egység eszméje, mely megszülte előbb a szövetséggyűlést, utóbb pedig a Zollvereint, hatalmas tápot nyert az 1848-ki francia forradalmi eseményekben. A szövetséggyűlés már márczius 10-én elhatározta a szövetségi alkotmány revízióját és e végből egy alkotmányozó nemzetgyűlésnek a szövetséggyűlés székhelyére, Frankfurtba való összehívását. *A nemzetgyűlési választások* módozatainak megállapítását a szövetséggyűlés az egyes államokra bízta, de már francia hatás alatt az összes államok számára kimondotta, hogy minden teljeskorú, önálló (ez alatt csak magánjogi önállóság volt értendő) állampolgár választó és hogy a választói jog census, felekezeti előjogok és rendi korlátok által meg nem szorítható. A legtöbb állam választási törvényében azután az általános választói jog alapjára is állott, az eddigi közvetett választást a többnyire megtartották, hasonlóképp túlnyomó maradt a titkos szavazás is.

¹ G. Meyer id. m. 106—130, 174—205 és 235—266. 1. — Graf Hue de Grais: Hdb. der Verfassung und Verwaltung in Preussen und dem Deutschen Reiche. Berlin, 1902. 18—20, 54—56. 1. — Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 24. évf. 1903. 209. 1. — Alig. Statistik der Reichstagswahlen von 1903. Vierteljahrshefte zur Statistik des deutschen Reichs. Ergänzungshefte zu 1903. IV. u. 1904. I. Berlin 1904. 4—7. 1. — Statistisches Handbuch für den preussischen Staat. IV. Berlin 1903. 646—658.1.

A frankfurti nemzetgyűlés a választói jog terjedelmét nem az alkotmányban, hanem az *1849. évi április 12-ki* választási törvényben állapította meg. A javaslattevő bizottság már nem járt el azon szellemben, mely a nemzetgyűlési választásoknál érvényre emelt elveket átlengte; ugyanis egekig magasztalván a közvetlen választás előnyeit és azt feltétlenül elfogadandónak jelentvén ki, éhez azt a következtetést fűzte, hogy a közvetlen szavazás pedig az általános választói jog korlátozását követeli, mert az államrendre veszélyes, ha a politikai kérdések eldöntése a nagy tömegek kezében van; a korlátozást az önállóság fogalmának oly megszorításával kívánta elérni, hogy az önállótlanok közé nemcsak a magánjogilag (gyámság, gondnokság, csőd folytán) önállótlanokat sorozta, hanem a közsegélyben részesülőket, cselédeket, napszámosokat, iparossegédeket és gyári munkásokat is; az utóbbiak kizárására okul a munkaadótól való függőségük hozatott fel. Ezen, a népesség tekintélyes részét, az egész munkásosztályt, a választói jogból kizáró rendelkezések miatt a javaslat már a bizottságban, de még inkább a teljes ülésben a leghevesebb támadásokban részesült és a korlátozás el is vettetett. A törvény a *képviselőket a népesség arányában* (100,000 lakosra egyet) osztotta meg; *választói jogot* adott minden 25 évet meghaladott fedhetetlen német férfinak; kizárási okok: gyámság, vagy gondnokság alatt állás, a csőd, az utolsó évben élvezett közsegély, a polgári jogok élvezetének elveszte, választási vesztegetés miatt elítéltetés (4—12 évre). — Heves vita volt a választás közvetlensége vagy közvetettsége kérdésében is, mert a bizottsági javaslatnak a választói jogot korlátozó rendelkezéseinek elejtésével a közvetlen választás sok eddigi híve a közvetett választás mellett foglalt állást; végeredményben azonban a *közvetlen választás* fogadtatott el. — A *szavazás*, tekintettel a szolgálati viszonyban állók befolyásolásának csökkenésére, de mivel az államok nagyobb részében úgyis ilyen volt, *titkossá* tétetett.

Mindeme tényezők, melyek a választói jog szabályozásánál a nemzetgyűlésre hatottak és még hozzá magának a nemzetgyűlésnek álláspontja, hasonló irányú működésre bírták az egyes német államokat is; melyek szintén széleskörű választói jogot alkottak, sőt némelyek az általános választói jogot fogadták el.

Az 1848—49-ben alkotott választási jogok azonban rövid életűek voltak. A birodalmi alkotmány és választási jog sohase lépett életbe, az egyes államokban pedig a forradalom reakciója

a választói jogok több-kevesebb megszorítását idézte elő, sőt midőn az újra föléledt szövetséggyűlés 1853-ban a kormányokat arra kötelezte, hogy a szövetségi alapelvekkel ellenkező alkotmányos rendelkezéseket változtassák meg, sok államban az 1848 előtt volt rendi állapotokat állították vissza (csak Bajorország és Baden nem változtattak választási jogukon); ez a helyzet általában megmaradt az északnémet szövetség létrejöveteléig. Midőn a 60-as évek elején a német egység ügye újabb s hatalmas lendületet nyert, ismét felszínre került a birodalmi választói jog kérdése. Már a történeti előzmény, a frankfurti nemzetgyűlés álláspontja, de még inkább az a körülmény, hogy a népesség széles rétegeitől jobban lehetett várni az egységesítő törekvések megvalósítását, mint a partikularizmus mellett a kis államokban nagyobb súlylyal érvényesülni tudó felsőbb osztályoktól, végre a már egyszer elfogadott alapnak valamely új megoldási módnál a megegyezés sikerére való nagyobb kilátása, mindannyian szükségképpen odahatottak, hogy a birodalom számára ezúttal is a legszélesebb körű választói jog fogadtassék el. A porosz kormány, mely saját államterületén jónak látta az 50-es évek reakciójából fakadó és a nagy vagyon kizárólagos politikai befolyását biztosító osztály választási rendszert fentartani, az említett tényezők hatása alatt a szövetségi alkotmány reformjára nézve 1866-ban tett indítványában már az általános választói jogot követelte és sikerült is neki az északnémet kormányokkal oly megállapodásra jutnia, hogy az északnémet szövetség alkotmányozó gyűlése számára a szövetségre lépett államok Poroszországgal együtt az 1849. április 12-ki birodalmi választási törvény alapján hozták meg a választási törvényeket. Ennek csak természetzerű következménye volt, hogy az *északnémet szövetségi alkotmány* tervezetébe az általános és közvetlen választói jog vétetett be és ez a javaslat meglehetősen jelentéktelen vita után, melyből csak Bismarcknak az általános választói jog mellett lándzsát törő beszéde emelkedik ki, nagy többséggel el is fogadtatott. A választói jog részletesebb szabályozását csak az északnémet szövetség birodalmi gyűlése számára a szövetségi törvényhozás által hozott 1869. május 31-iki törvény tartalmazza; addig az alkotmányozó gyűlés számára hozott választási törvények voltak hatályban. Az 1869. május 31-ki törvény, mely a német birodalom megalakulásával ennek egész területére kiterjesztetett és néhány későbbi kiegészítéssel ma is érvényben van, lényegileg az, 1849. április 12-ki

birodalmi választási törvényre támaszkodik. A rendelkezések a következők: A birodalmi *képviselők* (397) a *lakosság száma arányában* oszlanak meg; a megosztás elve, hogy 100,000 lakosra essék egy választó kerület. — *A választói jog kellékei*: 1. a birodalomhoz való tartozás, 2. a férfinem, 3. a 25 éves kor; kizáró okok: 1. a gyámság vagy gondnokság alatt állás, 2. a esőd, 3. a választási, vagy a választást megelőző évben közsegegyben való részesülés, 4. a polgári jogok gyakorlásától való megfosztottság. A tényleges katonák választói joga nyugszik, a kik pedig a választáskor nem tartózkodnak állandó lakhelyükön, a választói jogot nem gyakorolhatják. — *A választás közvetlen*. — *A szavazás titkos; a szavazó kerületek* lehetőleg összeesnek a *községekkel*, sőt nagyközségek e végből meg is oszthatnak. Ezen választói jog mellett 1877-ben 42.724,400 lakosból 8,943,000 (20,93%), 1903-ban pedig 56.367,100 lakosból 12.531,200 (22,23%) volt választó.

Az utolsó — 1903. évi — választások eredményei: Az 56.367,178 lakosból (utolsó népszámlálási adat) 12.531,210 (22,23%) volt választó; a választók közül szavazott 9.533,826 (76,07%), tartózkodott a szavazástól 2.997,384 (23,93%); a képviselők száma 397; egy képviselőre esett 141,982 lakos és 31,564 választó.

B) A porosz állam.

Csaknem egyidejűleg a szövetségi alkotmány revíziója kérdésének fölvetődésével (1848. ápr.) a porosz országgyűlés is elhatározta egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását és az e célból meghozott választási törvényében (1848. április 8-ki törvény) az idők szellemében szintén a legszélesebb körű választói jogot alkotta meg, a mennyiben a *választói jog kellékévé* a férfi, nemen és 24 éves koron kívül csak a községben való 6 hónapi lakást és a közsegegyben nem részesülést tette; a *választás közvetett, a szavazás titkos* volt.

A nemzetgyűlést, mielőtt még eredményesen működhetett volna, a király fölcsillagta, de az 1848. december 5-ki alkotmányban és december 6-ki választási törvényben, melyeket oktroyált, a választói jogon csak annyit módosított, hogy a *választói jog kellékévé* az önállóságot (magánjogit) is tette. Mikor azonban a forradalom reakciója bekövetkezett, királyi rendelettel (1849. május 31-ki rend.), melyhez utóbb a kamara is hozzájárult, az eddigi széleskörű

választói jog fentartásával az *osztályválasztás* rendszere hozott be oly formában, hogy a választói joggal bírók adószolgáltatásukhoz képest három egyenlő osztályba soroztattak; ezenkívül a *közvetett választás* megtartásával a titkos helyett a *nyílt szavazás* nyert alkalmazást. És Poroszország ezt a választási rendszert, — melyet Bismarck az északnémet szövetség alkotmányozó gyűlésén (1867. márczius 28-án) a legnyomorultabbnak nevezett, de egész uralma alatt mindvégig élt vele és támaszkodott az általa biztosított osztályuralomra, — akkor is fentartotta, mikor a többi német állam a széleskörű szövetségi választói jog föléledése után ennek hatása alá került és ez a rendszer érvényes ma is.

A választás céljára a *választókerületeken* kívül 750—1749 lelket felölelő *ösválasztókerületek* alakítottak. — *A választói jog kellékei*: 1. a porosz állampolgárság, 2. a férfinem, 3. a 24 éves kor, 4. az önállóság (magánjogi), 5. a polgári jogok élvezete, 6. közsegélyben nem részesülés, 7. a községben való 6 hónapi lakás; a katonák választói joga szünetel. — *A választás közvetett*; az ösválasztók minden 250 lélek után választanak egy választót, kik együtt választják a kerület képviselőjét. Az ösválasztás az *osztályválasztás rendszere* alapján megy végbe olyképp, hogy az ösválasztók ösválasztókerületükön belül egyenes állami és kommunális adók szerint három osztályba osztatnak úgy, hogy minden osztály ezen adók összegének $\frac{1}{2}$ -át tartalmazza és pedig az első a legtöbb adót fizetőket, a harmadik a legkevesebb adót fizetőket. A választók az osztályok közt egyenlően osztatnak meg. Miután azonban a választók a képviselőt együttesen választják, két osztály (legvalószínűbb ily egyetértés a két vagyonosabb osztály között) összetartása esetén a harmadik osztály nem érvényesülhet.¹

Az 1898. évi választások eredményei a következők: 1900-ban a lakosság száma volt 34.472,509; az 1898. évben a választók száma 6.477,253 (18,79%), (1849-ben 16.331,187 lakosból 3.255,703, [19,93%] volt választó); az ösválasztók közül szavazott 1.189,516 (18,30%), tartózkodott a szavazástól 5.287,737 (81,70%); a képviselők száma 433; egy képviselőre esett 79,613 lakos és 14,959 választó; az ösválasztók és szavazók az osztályok közt következőképp oszlottak meg: választó volt az

¹ Erre az osztályrendszerre érdekes világot vet, hogy 1893-ban Berlinben a 9 porosz miniszter közül 6 szavazott a III. és 3 a II. osztályban, az I-ben pedig egy se. L. Meyer id. m. 441. 1.

I. osztályban 211,277 (3,26%), a II-ban 735,941 (11,36%), a III-ban 5.530,035 (85,38%); szavazó volt az I. osztályban 97,654 (46,22%), a II-ban 225,572 (30,65%), a III-ban 866,290 (15,67%)

*Ausztria.*¹

Ausztriában az 1848. év mozgalmi adták meg a lökést a rendi államszerkezetnek a modern, az állampolgárság alapjára helyezett alkotmányossággal való felcserélésére. A francia februári forradalom hatása alatt az osztrák városokban, de különösen Bécsben keletkezett munkás- és diáktüntetések a kormányban előbb egy alkotmányozó gyűlés tervét szükték, majd ezen eszme elejtésével az 1848. április 25-ki oktroyált alkotmány megadásához vezettek. Az alkotmány a törvényhozás szervévé a császárt és a két házból álló birodalmi gyűlést tette; a képviselőháznak 383 tagból kellett volna állania, a választásnak pedig a népesség számán és az összes állampolgári érdekek képviselésén alapulnia. Az ideiglenes választási rendet szabályozó 1848. május 9-ki törvény a választóknak két kúriáját állította fel: a városokét és a vidékét, a választói jog kellekévé pedig: 1. az állampolgárságot, 2. a férfinemet, 3. a 24 éves kort, 4. az önjogúságot, 5. a választó kerületben 6 hónap óta való lakást tette; kizárta a napi- vagy heti bérért szolgáló munkásokat, a cselédeket és a közsegélyben részesülőket. — *A választás közvetett, a szavazás pedig részben titkos, az ösválasztók választásánál szóbeli vagy írásbeli, a képviselőkénél mindig írásbeli lett volna.* Mielőtt azonban e rendszabályok életbe léptek volna, egy újabb császári kiáltvány (1848. május 16-ki) behozta az egy kamarás rendszert, miniszteri rendelet pedig a választói jogot, az újabb zavargások nyomása alatt, kiterjesztette a 24 éves önjogú, valamely választókerületben állandó lakással bíró munkásokra (a cselédek kizárása megmaradt). Az ezen választói jog alapján Bécsben összegyűlt, de működését *Kremsierben* folytató birodalmi tanács *alkotmánytervében*, a ebben már a forradalmi mozgalmak reakciója, illetőleg a polgárságnak törekvése befolyásának biztosítására mutatkozik, a választói jog kellekévé censust (5 p. frt) tett; a választó-

¹ G. Meyer id. m. 205—216, 266-287. 1. Dr. Viktor Adler: Das allgemeine, gleiche und directe Wahlrecht und das Wahlunrecht in Oesterreich. — Wien, 1893. Ergebnisse der Reichsrathswahlen für das Jahr 1900/1901. Oesterreichische Statistik LIX. sz. 3. füz. 1902. Bécs I—XXII. 1. Österreichisches Statistisches Handbuch 16. évf. 1897. 332-336. 1.

tás azonban közvetlen lett. Törvényerőre e tervezet nem emelkedett, mert időközben kiadta a császár a birodalmi egységet proklamáló 1849. márczius 4-ki alkotmányt, mely megtartva a *közvetlen választást*, behozta a nyílt szavazást, a választói jogot még jobban megszorította, a mennyiben a *census*, különösen a városokra nézve (10—20 p. firtig) *fölemelte*. Birodalmi gyűlés (Reichstag) ez alapon se alakult, mert az alkotmányos reakziót csakhamar fölváltotta az abszolutizmus, egyedül a császár által kinevezett tagokból álló tanácsadó-testület, a birodalmi tanács (Reichsrat), maradt meg az alkotmányból.

Az alkotmányosság hajnala Ausztriában az olasz háború szerencsétlen kimenetele és a vele kapcsolatos pénzügyi válság nyomában ébredt újra. Az 1860. év elején a *birodalmi* tanácsnak 38 kinevezett taggal való *megerősítése* és a törvényhozás, valamint a fontosabb pénzügyek terén tanácsadó hatáskörrel való felruházása: az első lépés a reform terén. Majd az októberi diploma (1860. okt. 20.) a tartománygyűléseket vonja be a törvényhozásba és 100 kiküldöttjükből szervezi a birodalmi ügyek számára a birodalmi tanácsot. Röviddel reá új szervezetet ad a törvényhozásnak a februári pá t e n s (1861. febr. 26.); ez a birodalmi tanácsot két kamarára osztja, melyek közül a képviselőháznak 343 tagját a tartománygyűlések választják; egyidejűleg a tartománygyűlések is újra szerveztettek, még pedig az eddigi rendi alap helyébe az érdekképviselési elvnek elfogadásával, melyen a birodalmi képviselet ma is nyugszik; a választások a nagybirtokosok, a kereskedelmi és iparkamarák, a városok és a falusi községek kúriáiban elkülönítve mennek végbe; a census megtartatott, a választások részben közvetettek, a szavazás nyílt volt. Ez az alkotmány sem volt azonban hosszú életű, mert 1865. szept. 20-án a Magyarországgal való kiegyezés kérdésének könnyebb megoldása végett felfüggesztetett. Az 1867-ki kiegyezés után az 1861-ki választási rend alapján ismét egybehívott birodalmi tanács újra szerveztetett (203 taggal) (1867. *decz. 21-ki törvény*), de a választói jog lényeges változást nem szenvedett, a mennyiben a birodalmi tanácsi képviselők az egyes tartománygyűlések által abszolút többséggel kúriánként voltak választandók olykép, hogy az egyes kúriákra eső birodalmi tanácsi képviselők ezen kúriák tartománygyűlési képviselőiből voltak veendőek; a mennyiben a tartománygyűlés a birodalmi tanácsba képviselőket nem küldött, a császár a

kúriák által közvetlenül választathatott, később (1872-ben) a császárnak ez a joga kiterjesztetett azokra az esetekre is, ha a tartománygyűlés által választott képviselő mandátumát letette vagy tartósan távol volt; a föderalisták ellenkezése, de különösen a csehek állandó távolmaradása végre odavezetett, hogy a birodalmi tanácsi választások függetlenítették a tartománygyűlésektől és közvetlenekké tétettek, a képviselők száma 353-ra emeltetett (1873. ápr. 22-ki törvény), az érdekképviselő elvén nyugvó kúriánként való választás azonban megmaradt most is és a későbbi reformoknál is.

A 70-es években ugyan Ausztriában is kezdődik a választói jog kiterjesztésére irányuló mozgalom, de ez is csak az érdekképviselő rendszerével való kompromisszummal érhetett el sikert; az 1896. jún. 14-ki törvény ugyanis felállította ötödikként az általános választói jog kúriáját 72 új képviselővel, de ebben is a többi négy kúria választóinak újabb (második) szavazatot adott. Ezzel a reformmal a választók száma 1.732.057-ről 6.909,143-ra, a 23.707,906 lakos 7,31%-áról 29,14%-ára emelkedett. A mai választói jog az 1867. decz. 21-ki, 1873. április 2-ti, 1882. okt. 4-ki, 1886. nov. 12-ki és az 1896. jún. 14-ki és decz. 5-ki törvényeken és az 1873. ápr. 2-ki törvény életbeléptekor hatályban volt tartományi választói törvényeken alapul és a választói jog terjedelmével kapcsolatos rendelkezései a következők: A 425 képviselő az 5 kúria közt van a következőkép elosztva: a nagybirtokosokra, I. kúria (Dalmáciában ezek helyét a legtöbb adót fizetők foglalják el, Vorarlbergben és Triestben pedig ez a kúria hiányzik) 85, a kereskedelmi- és iparkamarákra, II. kúria (több tartományban ezek a városokkal közös képviselőket választanak) 21, a városokra, III. kúria 118, a falvakra, IV. kúria (Triestben ez a kúria természetesen nincs) 129, az általános választói kúriára, V. kúria 72. — A választói jog kellékei: 1. Általánosak: a) az állampolgárság, b) a férfienem, c) a 24 éves kor, d) az önjogúság. 2. Különösek: a) a nagybirtok kúriájában: oly minőségű és oly adóösszeggel megterhelt ingatlan birtoka, mint azt az 1873. ápr. 2-án hatályban volt tartományi választási törvény előírja; a hozadéki adóban követelt összeg legalább $\frac{4}{5}$ -ének a földadóra kell esnie; ezen kúriában a jogi személyeknek is van képviselő útján gyakorolható választói joguk és általában a szavazás megbízott útján is gyakorolható; b) a városok és a falvak kúriájában: a tartományi választói jog vagy évi 8 korona állami adó fizetése,

vagy a községben lakás és a községhez tartozók terheiben való részesedés; *c)* az általános választói kúriában: 6 hónapi tartózkodás a községben. A I—IV. kúria választói az V. kúriában másodszor szavazhatnak; az I—IV. kúriában egy választó rendszerint csak egyszer szavazhat; kivétel: hogy a kereskedelmi-es iparkamarák, valamint választói jogosultsággal bíró jogi személyek tagjai személyükre nézve is gyakorolhatják a választói jogot, továbbá több tartományban választói joggal bírók mindegyikben szavazhatnak. Kizáró okok: *a)* gyámság és gondnokság alatt állás, *b)* a választást megelőző évben közsegélyben való részesülés, *c)* csőd, *d)* bizonyos bűncselekmények miatt való elítéltetés, *e)* tényleges katonai szolgálat; a nagybirtok kúriájában a tényleges katonák megbízott útján szavazhatnak. — A választás az I—III. kúriában közvetlen, a IV—V. kúriában közvetett; a mely tartományban azonban a falusi községek számára tartományi törvénnyel a közvetlen szavazást hozzák be, ott a birodalmi tanácsi választásokra a IV—V. kúriában is a közvetlen választás alkalmazandó. A választók az illető kúria választói joggal bírói közül választandók. — A szavazás a képviselők választásánál mindig titkos, a választóknak az ösválasztók által való választásánál pedig olyan (titkos vagy nyílt), a milyen a tartományi választásoknál a falvakban a választók választásánál. Az utolsó — 1900—1901. évi — választások eredményei a következők: a 25.878,280 lakosból 7.089,479 (27,39%) volt választó; a választók közül szavazott 1.914,040 (26,99%), tartózkodott a szavazástól 5.175,439 (73,01%); a képviselők száma 425, egy képviselőre esett 60,890 lakos és 16,681 választó. A választók öt kúria közt következőkép oszlottak meg: az I-re esett 5431 (85 képviselő), a II-ra 556 (21 képvis.), a III-ra 493,804 (118 képvis.), a IV-re 1.585,466 (129 képvis.), az V-re 5.004,222 (72 képvis.); az V. kúria választói közül más kúriában is választó 1.993,385 (39,8%), csak az V-ben 3.010,837 (60,2%). A választói jogot gyakorolta az I. kúriában a választók 56,9, a II-ban 82,7, a III-ban 64,2, a IV-ben 30,1, az V-ben 28,9%a.

*Magyarország.*¹

Hazánkban az 1848. évhez fűződik a rendiség megszűnése és az állampolgári kötelékre alapított államszerkezet megal-

¹ Képviselőházi irományok és naplók. — Dr. Kmety K. A magyar közjog tankönyve II. kiadás Bpest 1902. — Magyar statisztikai évkönyv új folyam XI. k. 1903. 405-406. I. Kiszely G. A képviselőház. Bpest, 1905.

kulása. Ekkor lép a rendi képviselő helyébe, — mely az egyházi rend, a megyékben szervezett nemesség, a szabad királyi városok és a szabad kerületek követeiből, a főrendi táblán meg nem jelenhetett főpapok, főurak s ezek özvegyeinek küldötteiből, a királyi tábla tagjaiból (elnöke volt az alsó táblának is elnöke), végre Horvátország követeiből, Erdélyben pedig (itt csak egy kamara volt) a királyi gubernium és a kir. tábla tagjaiból, a főispánok, főkirálybírák és kapitányokból, a személyesen meghívott nemesekből, u. n. regalistákból, végre a megyék, székek, vidékek, szabad királyi és egyéb kiváltságos városok követeiből állt, — a népképviselő alapján álló képviselőház.

Az országgyűlési választásokat az 1848: V. t. ez. (az 1868: XXX. t. ez. meghozataláig Horvátországra is kiterjedt) és az erdélyi 1848: II. t. cz. szabályozták. Ezeknek kérdésünkhöz vágó rendelkezései a következők: A magyarországi 377 képviselő az 1848: V. t. cz. szavai szerint úgy a népszám, mint területi s közigazgatási tekintetek alapján osztott meg a községekből, valamint a megyék, szabad kerületek és városok vidékeiből alakított választókerületek közt s minden képviselő külön választókerületben volt választandó; az erdélyi 73 képviselő a községek, a megyék, a székely és szász székek, magyar és szász vidékek közt osztott meg és az egyes területekre megállapított képviselők együttesen is voltak választhatóak. — *A választói jog kellékei:* I. *Általánosak:* 1. a honosság, 2. a férfinem, 3. a 20 éves kor (az erdélyi törvény nem említi), 4. atyai, gyári, vagy gazdái hatalom alatt nem állás, 5. a férfinem (kivéve az erdélyi közvetett választásokat), 6. a bevett vallás, 7. bizonyos (Erdélyben általában) bűncselekményért el nem ítéltég. II. *Különösek:* 1. a követek választására megvolt régi jogosultság, vagy 2. vagyoni census, vagy 3. szellemi census. A vagyoni census: a) sz. kir. városokban vagy rendezett tanácsú községekben (Erdélyben a külön képviselőtű városokban) 300 e. frt. értékű háznak vagy földnek kizáró tulajdonul vagy hitvessel s illetőleg kiskorú gyermekekkel közösen bírása, b) kézműves, kereskedő vagy gyárosként való letelepedettség, ha az illető tulajdon műhelylyel, kereskedési teleppel vagy gyárral bír s ha kézműves, folytonosan legalább egy segéddel dolgozik (Erdélyben csak a külön képviselőtű városokban), c) saját földbirtokból vagy tőkéből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelem kimutatása (Erdélyben csak

a külön képviseletű városokban); *d*) rendezett tanácsosai nem bíró községekben $\frac{1}{4}$ úrbéri teleknek vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtoknak kizáró tulajdonul vagy hitvessel s illetőleg kiskorú gyermekekkel közösen bírása (csak Magyarországon); *e*) ugyanilyen községekben fejpénzen felül legalább 8 p. firt adóval való terhelés (csak Erdélyben). A szellemi census: jövedelmükre való tekintet nélkül választók a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választókerületben, a melyben állandó lakásuk van. Végre ezenkívül Erdélyben a rendezett tanácsosai nem bíró község, a mely a birtokos nemeseken kívül legalább 100 füstöt, önálló háztartást, számlál, szabadon választott két (kisebb községek egy) képviselő által befoly a választásba (közvetett választás, melynél mint községi választók a nők is résztvesznek). A választói jog gyakorlásának feltétele a választói névjegyzékbe való felvétel. — A *választás* (a most említett kivételtől eltekintve) *közvetlen*. — A *szavazás* nyíltságára vagy titkosságára nézve a törvény világosan nem rendelkezik, de a gyakorlatban túlnyomóan *nyílt* volt. Úgy az 1848: V. t. ez., mint az erdélyi 1848: II. t. ez. ideiglenes megoldásnak készült. — Az 1848: V. t. cz. tárgyalásánál Kubinyi Ferencz és Madarász László már az általános választói jog mellett szálltak síkra, de nem igen találtak visszhangra.¹

Az alkotmány helyreállítása után is egyelőre a 48-iki választási törvények maradtak hatályban (az 1868: XLIII. t. ez. az erdélyi 1848: II. t. ez. érvényét kifejezetten is meghosszabbítja további intézkedésig); csak annyiban történt változás, hogy az 1868: XXX. t. ez. megalkotásával, melynek értelmében Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok a magyar birodalmi országgyűlésbe autonóm választási törvényei szerint alakuló autonóm országgyűlése kebeléből küldi a képviselőket (ma 40-et), az 1848: V. t. ez. hatálya a magyar anyaországra korlátoztatott és ezóta a magyar országgyűlés által alkotott választási törvények csak a szorosán vett Magyarországra vonatkoznak.

Az első választói reformjavaslat 1872-ben került az országgyűlés elé, a kormány kezdeményezéséből. Célja a 48-iki választási törvényeknek, az alapelvek megtartásával, módosítása és kiegészítése volt, nevezetesen a censust újból kívánta ren-

¹ Szilágyi S.: A magyar nemzet, története X. 64. 1.

dezni, továbbá a régi jogosultság elbírálásánál országszerte felvetett azon vitás kérdést, hogy ez alapon az 1848-ban saját személyükre nézve választói joggal bírt egyének, vagy pedig az egész nemesi rend tartották-e meg választói jogukat, az előbbi felfogás javára eldönteni kívánta. A javaslat azonban nem jutott az első fejezet bevezetésének tárgyalásán túl. A javaslatnak a census rendezésének címe mögött kétségtelenül lappangó censust emelő szándéka ugyanis erős ellenállásra talált, melyből általánosabb politikai momentumok hozzájárulásával kialakult a magyar képviselőház első obstrukciója, mely eltartott a ház feloszlatásáig. A tárgyalás anyagából általánosabb szempontjuknál fogva kiemelkednek: *Irányi Dániel és társai határozati javaslata*, mely többek közt az általános választói jogot, a titkos szavazást és a választó kerületeknek a népesség aránya szerint igazságos felosztását követeli és *Schwarcz Gyuláé*, mely a szellemi minősítésre kívánja a súlyt helyezni és megadná a választói jogot minden 20 éves, önálló, írni és olvasni tudó férfinak.¹ (Schvarcz a következő évben hasonló szellemű törvényjavaslatot is nyújtott be, mely azonban nem tárgyalatott.) *Kállay Ödön* a nőknek is akart választói jogot adni.

Hasonló alapon — csak census emelő szándék nélkül — mint az 1872-iki, állott az *1874-ik reformjavaslat* is, melyből a ma is érvényben levő 1874: XXXIII. t. ez. lett. A kormány kinyilvánított vezérelve: az 1848-i minősítést megtartani, de egy lépést se túlmenni rajta. A választói jog kiterjesztésének hívei ezúttal egy indítványnyal (*Mocsáry Lajos*) és egy határozati javaslattal (*Irányi Dániel*) szerepelnek; mindkettő az általános választói jogot, a titkos szavazást (Mocsáry a községenként valót is) és a választókerületek egyenlő alapon való beosztását követelik. De van e javaslatnál retrográdabb felfogás is; így *Beöthy Ákos a nemesség* választói jogát, mint rendi kiváltságot fentartani kívánja; *Tarnóczy Gusztáv* pedig a magasabb értelmiségek és a tekintélyesebb vagyonnak közvetlen választói jogot, az alacsonyabb értelmiségű állampolgároknak közvetett akar adni, és követeli a titkos szavazást. *Tisza Kálmán* nincs az általános választói jog mellett, de kijelenti, hogy minden államnak feladata oda törekedni, hogy minden fia gyakorolhassa a választói jogot, a műveltség megfelelő színvonala kell azonban hozzá; az általános választói jog önmagában nemcsak bajt nem okoz,

¹ Képv. irom. 1869-72. orszgy. 14. k. 368-369 1.

de ha megvannak a kellő viszonyok, minden állam javára fog válni, de ha előbb hozatik be, minden államnak és mindenütt a szabadságnak kárára van.¹ A javaslat lényegbeli változtatások nélkül vált törvénynyé.

Az 1874: XXXIII. t. cz-nek a választói jog terjedelmével kapcsolatos rendelkezései a következők: A *képviselőknek megosztására* nézve érvényben hagyja az 1848: V. t. ez. és az erdélyi 1848: II. t. ez. rendelkezéseit, azokkal a módosításokkal, melyek időközben a horvát egyezmény és a határőrvidék polgárosítása folytán szükségessé váltak; továbbá kimondja, hogy az erdélyi 1848: II. t. cz. területén is minden képviselő külön választókerületben választandó. — A *választói jog kellékei*: I. *Általánosak*: 1. a honosság, 2. a férfinem (kivéve az erdélyi közvetett választásokat²), 3. a 20 éves kor, 4. atyai, gyámi gondnoki vagy gazdai³ hatalom alatt nem állás. II. *Különösek*: I. a régi jogosultság, 2. a vagyoni census, 3. a szellemi census. *Régi jogosultság* alapján választói joguk van azoknak, saját személyükre, a kik az 1848: V. t. cz. vagy az erdélyi 1848: II. t. cz. értelmében 1848-tól 1872-ig bezárólag készített országgyűlési választó névjegyzékek valamelyikében bennfoglaltatnak. *A vagyoni census*: A) az ország egész területén a) sz. kir. és rendezett tanácsú városokban a) házadó alá eső, legalább három lakrészt magában foglaló, habár ideiglenesen adómentes háznak vagy legalább 32 K tiszta jövedelem után földadóval megrótt földnek kizáró tulajdonul vagy hitvessel s illetőleg kiskorú gyermekekkel közösen bírása, β) legalább 210 K évi jövedelem után állami adóval megrótt kézművesség folytatása; b) bármely helységben a) legalább 210 K tiszta jövedelem után állami házbéradóval megrótt háznak⁴ vagy legalább évi 210 K jövedelem után állami adóval megrótt földnek vagy tőkének — a kettőből eredő jövedelem együtt is teheti ki ezen összeget — kizáró tulajdonul vagy hitvessel s illetőleg kiskorú gyermekekkel közösen bírása, β) legalább 210 K évi jövedelem után állami adóval megrótt kereskedésnek vagy gyárnak folytatása; γ) III. osztályú kereseti adóval és illetőleg nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójával (azelőtt I. oszt. jövedelmi adóval) megrótt

¹ Képv. napló 1872—75. orszgy. XI. k. 164—106, 172, 186 és 205 l.

² De itt is csak férfi meghatalmazott útján gyakorolhatják a nők választói jogukat.

³ Cselédek, köz- vagy magánszolgálatban álló szolgák, tanoncok.

⁴ A hitvesre s illetőleg a kiskorú gyermekekre is lehet telekkönyvezve.

legalább 210 K évi jövedelem vagy IV. oszt. kereseti adóval (azelőtt II. oszt. jövedelmi adóval) megrótt, legalább évi 1400 K jövedelem; állami, törvényhatósági vagy községi tisztviselőknél IV. oszt. kereseti adóval megrótt legalább évi 1000 K jövedelem; c) nagy és kis községekben kézművesség folytatása, ha az illető legalább egy segéd után fizet I. oszt. kereseti adót; B) az ország azon részeiben, melyekre az 1848: V. t. ez. hatálya kiterjedt: nagy és kisközségekben $\frac{1}{4}$ úrbéri teleknek vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtoknak (bizonyos vidékeken tíz 1600 □ öles, másokon- nyolcz 1200 □ öles hold művelés alatt állott földbirtok tekintendő $\frac{1}{4}$ úrbéri telekhez hasonlóknak) kizáró tulajdonul vagy hitvessel s illetőleg kiskorú gyermekekkel közösen bírása, bármelyikre is legyen az bekebelezve; C) az ország azon részeiben, melyekre az erdélyi 1848: II. t. ez. hatálya kiterjedt: nagy és kis községekben választói joguk van azoknak a) a kik az 1874-ben fenállott kataszter alapján 168 K, ha I. oszt. házadót fizetnek, 159 K 60 f, ha II. vagy magasabb oszt. házadót, 145 K 60 f (a 32,630—96. sz. b. m. r. sz. az új kataszteri jövedelem aránya alapján ezen összegek 140 K 08 f, 133 K 10 f és 121 K 42 f-re csökkentek) tiszta jövedelem után fizetnek földadót; h) a kik föld, ház, III. oszt. kereseti adó és illetőleg nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója (azelőtt I. oszt. jövedelmi adó), vagy tőkekamat és járadékadó (azelőtt III. oszt. jövedelmi adó) alá eső, együttesen legalább 210 K évi tiszta jövedelem után fizetnek államadót. A választói jog meghatározásánál a megelőző évre kivetett adó, illetőleg adó alá vont vagyon, jövedelem vagy kereset veendő számításba. A szellemi census: Jövedelmükre való tekintet nélkül választók a magyar tudományos akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, oki. erdészek és okl. bányászok, a lelkészek és segédlelkészek (hivatalos alkalmazásban), községi jegyzők, iskolai tanítók és az oki. kisedd-óvók (a tanárok, községi jegyzők, iskolai tanítók és okleveles kisedd-óvók is csak hivatalos alkalmazásban). Végül az erdélyi 1848: II. t. ez. alkalmazási területén minden község, mely a birtokos nemeseken kívül legalább 100 füstöt számlál, két, kisebb községekben egy szabadon választott (ebben a választásban a nők és jogi személyek is résztvehetnek meghatalmazottaik útján) képviselő által befoly az országgyűlési képviselő választásába. Választói jogot nem gyakorolhatnak és ennél fogva

a választók névjegyzékébe fel nem vétethetnek: 1. a tényleges katonák, 2. a pénzügyőrség legénysége, 3. a csendőrök, 4. az állami, törvényhatósági és községi rendőrség legénysége, 5. kik büntett vagy vétség miatt vizsgálati fogságban vannak vagy szabadságvesztési büntetésüket töltik és a kik politikai jogaik gyakorlásától fel vannak függesztve (1878: V. t. cz.), 6. kiknek választói joga, mert cselekményük a választás vagy valamely szavazat érvénytelenítését vonta maga után, fel van függesztve (1899: XV. 122. §.), 7. a csődben levők. A választó névjegyzék kiigazítását megelőző évre a választókerületben fizetendő egyenes adó lefizetése az 1899: XV. t. cz. életbelépte óta nem kívántatik (141. §.). — *A választás közvetlen. — A szavazás nyílt és választókerületenként*, esetleg több küldöttség előtt történik.

Az 1874: XXXIII. t. ez. ezen rendelkezései az 1899: XV. t. cz. már említett módosításaival ma is érvényesek. Számos módosítás történt azonban a választókerületek és székhelyeik beosztására nézve, különösen az 1877: X. t. cz.-kel, de számos más törvénnyel is. Bár választói jogunk túlságosan liberálisnak nem mondható, annak kiterjesztésére való törekvésekkel a legutóbbi időkig csak elvétve találkozunk. Nem is csodálkozhatunk rajta, mert az a néposztály, az ipari munkások, a melytől ez a mozgalom mindenütt kiindult, gyöngye gyári iparunk mellett alig létezett, még kevésbé léphetett fel erős szervezetekkel; így nem igen voltak elemek, a melyek megdönthették volna azt a politikusaink által évtizedeken át hirdetett axiómát, hogy műveltségi és nemzetiségi viszonyaink a választói jog kiterjesztését nem teszik ajánlatossá. Ezt az álláspontot foglalta el a képviselőház is az 1883. évi január 14-iki budapesti népgyűlésnek az általános választói jog behozatala iránt hozzáintézett kérvénye tárgyalásánál (csak Madarász Jenő szólalt fel mellette).¹ Négy évvel később az 1887. ápr. 11. és 12-én Budapesten tartott országos munkásgyűlés, valamint több vidéki népgyűlés együttes kérvénnyel fordult a képviselőházhoz a titkos választással egybekapcsolt általános választói jog érdekében. Ennek már tüzetesebb tárgyalása határozottat el, mely csaknem egy egész ülést vett igénybe, de a többség a kérelmet nem pártolta. Ugyanezen az országgyűlésen *Irányi Dániel* egy indítványt³ adott be, melyben az egyenlő választóképességet, Erdély külön

¹ Képv. napló 1881—84. XII. k. 123. 1.

² Képv. napló 1887—92. VII. k. 156-167. 1.

³ Képv. irom. 1887—92. XXVIII. k. 233. 1..

censusának megszüntetését, a választói jog kiterjesztését mindazon polgárokra, kik önállók s legalább 4 frt egyenes állami adót fizetnek (tehát már nem az általános választói jogot), végre a választói jog gyakorolhatása feltételei közül az adó lefizetésének elejtését kívánta. Ez az indítvány napirendre se tűzetett. Újra előfordul a választói jog kiterjesztésének kérdése az 1892—97-iki országgyűlésen a függetlenségi és 48-as párt, valamint az Ugron párt választfelirati javaslatában; az előbbi a választói jog kiterjesztését, a kötelező titkos szavazást és a választókerületek új beosztását, az utóbbi a választói jog kiterjesztését, egyöntetű alapon rendezését és a kerületek egyenletes beosztását kívánja.¹ Ez idő óta a kérdés felszínen is maradt. Az 1892-iki költségvetés tárgyalásakor *Endrey Gyula* adott be egy határozati javaslatot,² melyben a választói jog kiterjesztését, a választókerületek helyesebb beosztását, titkos és községenként való szavazást kívánja. Ugyanezt követeli újra 1896-iki választfeliratában³ a függetlenségi és 48-as párt. Ismét felvetette a reform kérdését 1901-ben a függetlenségi párt nevében *Holló Lajos*; 1903. december havában pedig *Kossuth Ferencz* követelte pártja nevében a választókerületek arányosítását, a census leszállítását és a községenként való szavazást. Most már a kormány is hajlandónak mutatkozott a reformra és e végből 1904. január hó 20-ára ankétet hívott össze, melynek javaslatára az adatgyűjtés rendeltetett el; ez a múlt év folyamán el is végeztetett, sőt az országos statisztikai hivatal az anyagot már fel is dolgozta, nyilvánosságra azonban nem bocsátotta. Nagy szerepet játszott azután a választói jog kiterjesztésének kérdése a *legutolsó választások* alkalmával; tágabb vagy szűkebb keretek közé szorítva minden párt s minden képviselőjelölt programjában szerepelt. Mint e téren az utolsó hivatalos szót, leszögezzük a miniszterelnöknek belvárosi programbeszédjében tett nyilatkozatát, mely szerint a választási reform nem képzelhető másképen, mint a választók számának növekedésével, de egyúttal meg kell hogy álljon egy olyan határnál, a melynek túllépte azután felforgatná az ország közviszonyait, a melynek túllépte minden téren mindenekfölött a nemzeti politika nagy érdekeit csorbítaná. Azok, kik ma ebben az országban az általános szavazati jogról beszélnek, azok vagy utópisták, vagy

¹Képv. irom. 1892—97. I. k. 262. és 274. 1.

²Képv. napló 1892—97. II. k. 242. 1.

³Képv. irom. 1896—1901. II. k. 73. 1.

álmodozók, a kiknek nincs a gyakorlati életben mit keresni, vagy a leglelketlenebb agitátorok, a kik nem törődnek a magyar nemzet nagy érdekeivel, a kik talán szívesen látnák azt, hogy a magyar nemzeti állam kompromittálja magát és veszélybe dőljön, vagy pedig, és ez a legnagyobb szám köztük, olyanok, a kik játszanak a tűzzel, bizva a tűzoltóban.

Az utolsó — 1905. évi — választás eredményei: A 16.721,574 (az anyaország polgári népessége az utolsó népszámlálás alkalmával) lakosból 1.056,664 (6,32%) volt választó; a választók közül szavazott 807,025 (76,37%), tartózkodott a szavazástól 249,639 (23,63%); a képviselők száma 413; egy képviselőre esett 40,488 lakos és 2,558 választó. A jogosultság szerint a választók következőleg oszlottak meg: régi jogosultság alapján 32,724-nek, földbirtok alapján 677,258-nak, házbirtok alapján 42,665-nek, ház és földbirtok alapján (tv. 5. §-a értelmében) 8,592-nek, jövedelem alapján 214,065-nek, értelmiség alapján 77,278-nak, füstök után 4,082-nek volt szavazata. A választók a választókerületek közt úgy oszlottak meg (1903-ban), hogy a 413 kerület közül 162-ben a választók 2001—3000 közt, 137-ben 2000-en alul és 114-ben 3000-en felül voltak.

Végezetül a választói jog terjedelmére nézve úgy a fejlődésnek, mint a mai állapotnak világosan szemlélhető, összefoglaló képet nyújtandó, összeállítottuk a következő két táblázatot:

A választói jog terjedelmének fejlődése a népességhez való viszonyában.

I. Franciaország.

Év	Össznépesség	V a l a s z t ó k		A választói jogot módosító jogszabály
		összesen	100 lakosra esik	
1791	—	4.000,000	—	
1792	—	7.000,000	—	1792. VIII/11. tv.
1815	29.574,963	71,622	0·24	1814. VI/4. charte
1824	31.274,011	123,548	0·40	1820. VI/29. tv.
1831	32.569,223	166,583	0·51	1830. VIII/7. charte
1848	35.574,553	8.220,664	23·11	1848. III/5. decr.
1850	35.678,016	6.709,540	18·81	1850. V/31. tv.
1852	35.953,984	9.836,043	27·36	államcsiny 1852. II/2. decr.
1871	36.544,067	10.630,781	29·09	1870. VI/21. alk.
1876	36.905,788	9.961,261	26·99	1875 XI/30. tv.
1902	38.961,915	10.978,030	28·18	

Év	Össznépesség	V á l a s z t ó k		A választói jogot módosító jogszabály
		összesen	100 lakosra esik	
II. Belgium.				
1850	4.426,205	78,228	1·77	1848. III/12. tv.
1870	5.087,826	107,099	2·10	
1892	6.069,321	136,775	2·25	1881. VIII/5. code
1894	6.069,321	1.754,891	22·32	1893. IX/7. tv.
1900	6.693,548	1.472,953	22·00	
III. Olaszország.				
1879	28.045,008	621,896	2·22	
1882	28.563,774	2.017,829	7·06	1882. I/22. tv.
1892	30.665,662	2.934,445	9·57	
1895	31.295,710	2.120,185	6·77*	1895. III/28. tv.
1904	32.475,253	2.541,327	7·83	
IV. Angolország.				
1832	24.392,000	813,210	3·33	1832. ref. act.
1866	29.321,288	1.308,097	4·46	
1869	31.845,379	2.400,584	7·54	1867. ref. act.
1885	34.877,399	5.669,128	16·25	1884. ref. act.
1903	41.458,721	6.987,660	16·85	
V. Németbirodalom.				
1877	42.724,400	8.943,000	20·93	1869. V/31. tv.
1881	45.234,100	9.088,800	20·09	
1887	46.855,700	9.769,800	20·85	
1893	49.428,500	10.628,300	21·50	
1898	52.279,900	11.441,100	21·88	
1903	56.367,100	12.531,200	22·23	
VI. Foroszország.				
1849	16.331,187	3.255,703	19·93	1849. V/31. rend.
1867	23.971,337	4.671,914	19·49	
1893	31.096,021	5.989,538	19·26	
1898	33.425,554	6.477,253	19·38	
VII. Ausztria.				
1891	23.707,906	1.732,057	7·31	1861. II/26. pátens
1897	—	6.909,143	29·14	1896. VI/14. tv.
1901	25.878,280	7.089,479	27·39	
VIII. Magyarország.				
1880	13.749,603	819,160	5·97	1874 : XXXIII. t.-c.
1890	15.162,988	846,202	5·58	
1900	16.721,574	989,009	5·92	1899: XV. t.-c. 114. §.
1901	—	1.025,245	6·13	
1902	—	1.033,697	6·18	
1903	—	1.039,942	6·22	
1905	—	1.056,664	6·32	

* A csökkenés a jogosultság igazolásának szigorúbb követelése folytán állott elő.

A népesség, a választók, a szavazók és a képviselők számának viszonya egymáshoz a legújabb adatok szerint.

O r s z á g	Év	Össznépeesség az utolsó népszámlálás szerint (1900/1)	V á l a s z t ó k		S z a v a z ó k		K é p v i s e l ő k	
			összesen	100 lakosra esik	összesen	100 választóra esik	száma	1 képviselőre eső lakosság
Franciaország	1902	38.961,915	10.978,030	28·18	8.637,270	78·63	575	67,759
Belgium	1900	6.693,548	1.472,953	22·00	2.135,136 ²	94·08	152	44,036
Olaszország	1904	32.475,253	2.541,327	7·83	1.593,886	62·70	508	63,927
Angolország	1903	41.458,721	6.987,660 ³	16·85	3.858,923 (1895-ben)	55·22	670	61,878
Németbirodalom	1903	56.367,178	12.531,210	22·23	9.533,826	76·07	397	141,982
Poroszország	1898	34.472,509	6.477,253 ⁴	18·79	1.189,516	18·30	433	79,613
Ausztria	1900/1	25.878,280	7.089,479 ^{5,6}	27·39	1.914,040 ⁷	26·99	425	60,890
Magyarország	1905	16.721,574 ⁸	1.056,664	6·32	807,025	76·37	413	40,488

¹ A szavazatok mennyisége (többes szavazati rendszer).

² Kötelező szavazás.

³ Ebből 11% a többes szavazatokra esik.

⁴ Közvetett választás.

⁵ Ebből 1.993,385 kettős szavazattal bíró választó.

⁶ Részben közvetett választás.

⁷ Ebből 503,350 kettős szavazat.

⁸ A társországek nélkül, melyekre az 1874: XXXIII. t.-cz. nem terjed ki.

Az első táblázat azt mutatja, hogy a múlt század egész folyamán és napjainkig európszerte egy, bár nem egyenletes, de egészében, a közel egy fokon álló gazdasági és műveltségi fejlődésnél fogva, mégis sokban összefüggő mozgalom van a választói jog terjedelmének kiszélesítése felé, mely Franciaországban és a német birodalomban már az általános és egyenlő választói jogig eljutott; a második azt, hogy a tárgyalt országok 17—28%-os választóközönsége mellett csak Olaszországban (az analfabéták abnormális száma folytán) és Magyarországon 7,83, illetőleg 6,32% a választók száma. Magyarországnak van tehát ma az u. n. kultúrállamok közt a legkevesebb választója, sőt némely balkán államban is kiterjedtebb a választói jog.

Harrer Ferencz.